

Resultat de les excavacions arqueològiques portades a terme a Castellruf (Martorelles, Vallès Oriental)

PEPA GASULL, ROSA M. BLANCH, ALÍCIA GONZÁLEZ,
CLARA LORENCIO, FLORENCIO MAYORAL, JOANA XANDRI,
ERRIKARTA YLL

INTRODUCCIÓ

Les excavacions dutes a terme en el poblat ibèric de Castellruf formen part del Programa de Recuperació de Jaciments Arqueològics, organitzat pel Departament de Treball en col·laboració amb el Servei d'Arqueologia, ambdós de la Generalitat.

Els treballs de camp han tingut una durada aproximada de 7 mesos (abril-octubre del 1984) i han estat duts a terme per un equip integrat per 7 arqueòlegs, 1 topògraf, 1 dibuixant i 54 obrers.

Abans d'iniciar les excavacions només sabíem d'aquest assentament que es tractava d'un poblat ibèric situat en un turó,¹ rodejat possiblement per una muralla.

Un cop netejat l'àmbit del poblat de l'espessa garriga que el cobria es varen poder identificar amb claredat algunes estructures: una muralla que de manera intermitent rodejava la plataforma superior del turó (muralla 1); una segona muralla, present únicament en el vessant Est (muralla 2), que corria paral·lela a 13 m per sota de la muralla 1; i restes de construccions situades tant a la plataforma superior, és a dir, dins de l'espai delimitat per la muralla 1, com en l'espai comprès entre les dues muralles esmentades.

Alguns dels recintes que conformaven els murs havien estat excavats amb anterioritat per diversos afeccionats. Per gentilesa del Sr. Cueto, veí de Martorelles de Dalt, vàrem tenir accés a part del material provinent

1. MAYA, J. L.: Nuevos vasos polípodos pirenaicos en Cataluña. *Trabajos de Prehistoria*, núm. 40, pàgs. 59-84, 1983. MAYA, J. L.: Notes d'arqueologia badalonesa. *El Eco de Badalona*, 13 agost 1930. SERRA RÀFOLS, J. de C.: Forma Conventus Tarraconensis, *I.E.C.*, fasc. I, pàgs. 42-43, 1928. SERRA RÀFOLS, J. de C.: Llocs d'habitació ibèrics de la costa de Llevant. *AIEC*, vol. VIII, pàg. 50, 1927-31. SERRA RÀFOLS, J. de C.: El poblamiento del Maresme o costa de Levante en la época anterromana. *Ampurias*, VI, pàg. 92, 1942.

d'algunes habitacions situades en el vessant Est del turó. Les ceràmiques allí aparegudes ens indicaven un període d'ocupació relativament curt, similar al que posteriorment constataríem en les habitacions situades en la plataforma superior i que podia emmarcar-se entre els segles IV i I a.C.

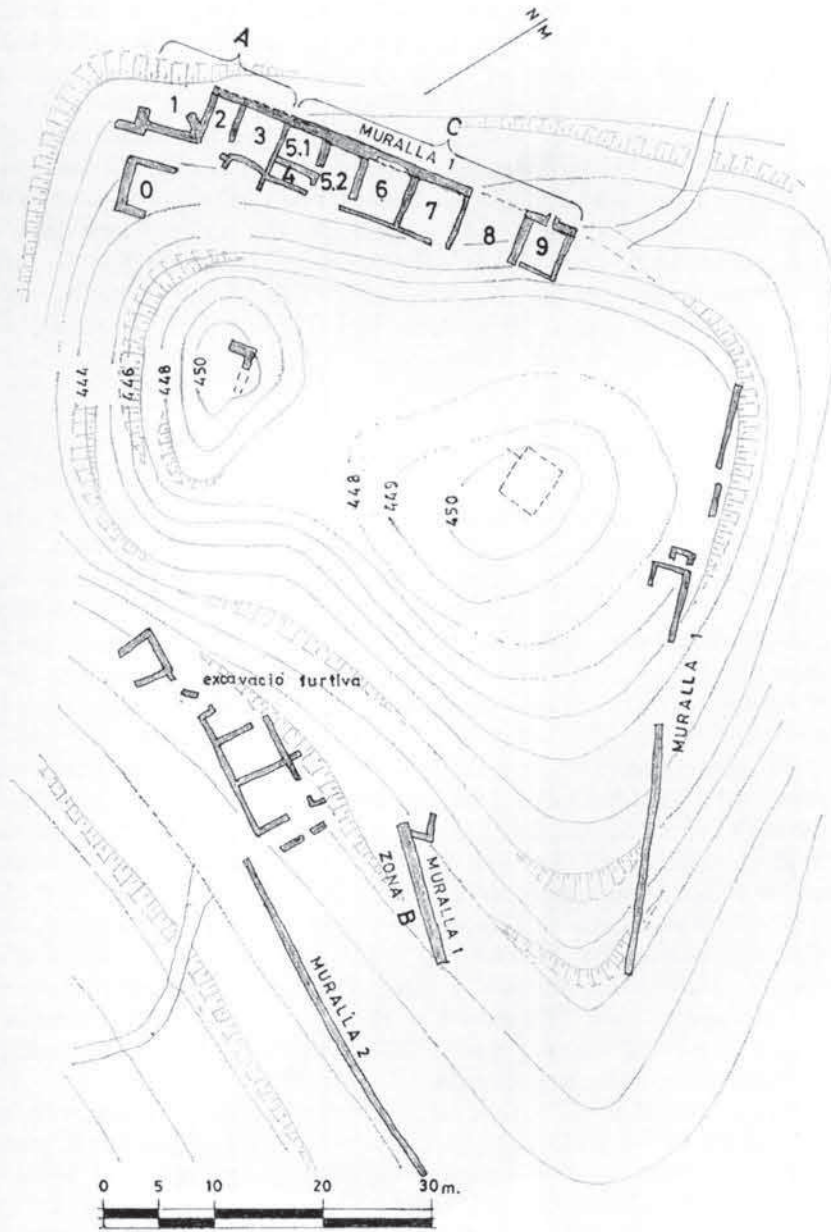
CASTELLRUF DINS EL POBLAMENT IBÈRIC DE LA CORDILLERA LITORAL

El poblat ibèric de Castellruf es troba situat en el cim i en una ampla terrassa del vessant Est del turó del mateix nom. Es troba dins el terme municipal de Sta. Maria de Martorelles (Vallès Oriental). Les seves coordenades geogràfiques són les següents: longitud: 2° 16' 05" Est (meridià de Greenwich); latitud: 41° 30' 54" Nord; altitud: 459 m.s.n.m.

El turó de Castellruf s'integra en la unitat geològica de la Serralada Litoral, també denominada en aquesta zona Serra de Llevant de Barcelona. Es destaca davant d'ella, essent fàcilment visible des de la depressió del Vallès, i la seva situació es presenta majoritàriament continental, degut a la major altitud dels turons de Matas (477 m), El Pi d'en Casals (465 m) i Figuerals (471 m), que en la seva part Est constitueixen la frontera divisòria entre els vessants marítim i continental de la serralada.

Dins el poblament ibèric de l'àrea de la Serralada Litoral, el patró d'assentament de Castellruf correspon a una zona muntanyenca, fora de les valls, emmarcat en un terreny orogràfic accidentat, l'abastiment d'aigua del qual s'efectua a través de les fonts o de les capçaleres dels cursos d'aigua, i amb un camp visual molt ampli que permet la comunicació òptica directa amb els altres poblats amb el mateix patró d'assentament. L'existència d'altres poblats, amb un patró diferent però complementari, situats en les valls i de camp visual reduït i sempre amb un nucli muntanyenc, reflecteix una ocupació racional del territori.

La intervisibilitat, directa o indirecta, entre tots els poblats permet el control del territori on es troben, distingint-se els poblats de contacte visual directe d'aquells que precisen de visualitzacions indirectes a través dels primers. Aquesta diferenciació és funcional i jeràrquica, en relació amb la situació ocupada en el territori. Funcionalment, els poblats amb contactes visuals indirectes corresponen a nuclis dedicats exclusivament a l'explotació econòmica del territori, mentre que aquells de contactes visuals directes constitueixen nuclis de control del territori, que també exploten els recursos econòmics de la seva àrea circumdant. Jeràrquicament, aquests darrers depenen d'aquells, ja que els nuclis de contacte visual indirecte no tenen necessitat de controlar el territori, ocupen les zones amb més rendiment econòmic i se situen al costat de les vies de comunicació més fàcils. Tanmateix, manquen dades sobre l'extensió dels diferents assentaments per a contrastar aquesta direcció en la jerarquització, segons la regla volum-rang.

El poblament està articulat longitudinalment, seguint els cursos d'aigua més importants i les seves valls, ramificant-se pels cursos secundaris i les valls més petites. Les valls apareixen com els segments territorials bàsics en què es pot dividir un conjunt territorial més extens, com indiquen les visualitzacions, en el sentit que qualsevol assentament pot conèixer l'existència dels altres. Se suggereix una jerarquitització lineal en raó inversa a la situació al llarg de les valls (per la relació entre els recursos potencials i la població) i la facilitat de comunicació entre els assentaments (per la relació entre la intensitat dels intercanvis i el volum), i perpendicular a mida que s'ocupen posicions excèntriques dins del territori (per la relació entre el centre i la perifèria). En base a això, Castellruf representa un nucli subordinat a Turó de Can Gallem, el seu veí més proper, en el curs mig de la riera de la Font, dins d'una situació perifèrica respecte al centre de l'àrea.

PLANTEJAMENT I DINÀMICA DE L'EXCAVACIÓ

L'assentament de Castellruf ocupa una extensió aproximada de 0,6 Ha i queda inclòs en gran part dins d'un espai delimitat per muralles.

Coneguda l'existència i cronologia aproximada d'algunes de les habitacions situades en el vessant Est, en l'espai comprès entre les dues muralles abans esmentades, els treballs de camp es van centrar en la plataforma superior del turó a fi d'esbrinar si les cases ubicades dins del primer recinte serien anteriors, posteriors o sincròniques a les existents en el vessant Est.

En primer lloc es varen realitzar dos talls estratigràfics en dos punts oposats del poblat per tal de tenir un registre exacte del marc cronològic dels habitants de la plataforma superior: el tall I (de 5 × 5 m) va ser ubicat en l'extrem sud, i el tall II (de 4 × 4 m) en el sector est, tocant ambdós al parament intern de la muralla 1.

Un cop coneguda la seva seqüència cultural es va procedir a realitzar les excavacions en extensió. En total s'han excavat 240 m²: 56 m² corresponen al sector Est del poblat, espai situat tocant al parament intern de la muralla est (tall II i zona B); 25 m² en l'extrem sud del poblat, tocant a la muralla (tall I o habitació 0); i 159 m² al llarg del parament intern de la muralla oest (zones A i C).

Un cop tret el nivell superficial i part del nivell de sedimentació natural i enderroc (el gruix d'aquest nivell varia segons els indrets), varen aparèixer diferents construccions que delimitaven un total d'11 recintes tancats o habitacions, dels que només s'han excavat totalment 9; un d'ells s'ha excavat parcialment (habitació 6) i l'altre resta intacte (habitació 8). Totes aquestes habitacions estan distribuïdes al llarg del tram oest de la muralla i d'un tros del tram sud (zones A i C). En la banda est del poblat (zona B) van aparèixer, a més de dos trams de mur que con-

figurarien una habitació i que no incloem com a tal degut a què només es va treure a la llum una superfície de 2,8 m², dos nivells d'ocupació que corresponien a un espai obert reacondicionat com a zona de freqüentació.

A continuació presentem un petit resum de la dinàmica ocupacional de cada una de les habitacions excavades, és a dir, una lectura diacrònica dels diferents nivells arqueològics apareguts en cada un dels recintes. No incloem l'habitació 1 per haver estat excavada per aficionats. Nosaltres ens vàrem limitar a treure la terra deixada pels esmentats clandestins que, evidentment, presentava una estratigrafia totalment alterada.

Ometem la descripció de la ceràmica apareguda en cada un dels nivells perquè en tots ells (de reompliment, pisos d'ocupació, sedimentació i enderroc) ha aparegut indistintament el mateix tipus de ceràmica, tant d'importació (campaniana A, vernís negre de Roses, àmfora púnica i àmfora greco-itàlica) com ibèrica. Únicament mitjançant un estudi exhaustiu de les seves pastes i característiques tipològiques es podran detectar variacions que ens indicaran una evolució cronològica, estudi que de moment no s'ha pogut realitzar. Aquesta omisió la fem extensiva als ítems ossis i lítics per les mateixes raons.

Les diferents habitacions les hem agrupat en funció de la seva estratigrafia:

- Les habitacions 0 i 4 presenten un sol moment d'ocupació:
 - nivell de reompliment i anivellació,
 - pis d'ocupació,
 - nivell d'enderroc i sedimentació natural.
- L'habitació 5.1 ofereix dos moments d'ocupació:
 - nivell de reompliment i anivellació,
 - pis d'ocupació,
 - sedimentació i acondicionament,
 - pis d'ocupació,
 - nivell d'enderroc i sedimentació natural.
- L'habitació 9 també presenta dos moments d'ocupació, però amb una seqüència estratigràfica un xic diferent:
 - pis d'ocupació (roca mare retallada),
 - nivell d'enderroc i reompliment,
 - pis d'ocupació,
 - nivell d'incendi,
 - nivell d'enderroc i aportació natural i humana.
- Les habitacions 2, 3 i 7 ofereixen una altra problemàtica; com recintes tancats presenten un sol moment d'ocupació, però en un moment posterior, ja mig enderrocades les parets de les habitacions, es reacondicionen els espais ocupats per aquestes habitacions, donant lloc a recintes possiblement oberts, és a dir, sense sostre. Així, les habitacions 2, 3 i al

menys part de la 1 passen a integrar una mateixa dependència, mentre que l'habitació 7 segueix mantenint les mateixes estructures com a murs que la delimiten encara que, com ja hem dit, es tractaria d'un recinte obert. Per tant, l'estratigrafia d'aquestes tres habitacions mentre tenen la funció de recintes tancats és la següent:

- nivell de reompliment i anivellació,
- pis d'ocupació,
- nivell d'enderroc i sedimentació,

i com a recintes oberts:

- pis d'ocupació,
- nivell de sedimentació natural i enderroc.

CARACTERÍSTIQUES CONSTRUCTIVES I FUNCIONALITAT DE LES HABITACIONS

Tots els elements estructurals de Castellruf estan fets de pedra. Les estructures muràries estan construïdes a base de superposició de pedres, sense desbastar, en sec, observant-se en alguns casos una tendència a la superposició en filades. Totes s'assenten sobre la roca mare, adaptant-se a les seves irregularitats. En el cas de la muralla, normalment es constata la presència de fossa de cimentació; en canvi, els murs poden, indistintament, tenir-la o no.

Els trams de muralla excavats (en total 44,4 m) consten de dos paraments de pedres grans i algunes mitjanes.² En l'espai intermig apareixen pedres petites i també les trobem a manera de falca. La seva amplada té una mitja de 1,15 m, essent la seva oscil·lació mínima.

Els murs estan construïts majoritàriament també a base de dos paraments de pedres mitjanes, encara que degut a la seva menor amplada no presentin un reompliment de pedres petites entremig d'ambdós paraments.

A més dels murs que conformen la muralla o les cases, estan presents a Castellruf una sèrie d'estructures auxiliars. Diem auxiliars o complementàries perquè per si soles són de difícil adscripció, ja que la seva funcionalitat, i per tant la seva presència, es veu quasi sempre condicionada per l'existència de murs. Així podem parlar de les *plataformes*, és a dir, la roca mare reacondicionada que pot fer la funció de pis o, en el cas d'estar situada a un nivell més elevat, de banqueteta. Les *portes* (8 en total), és a dir, l'espai buit emmarcat per dos murs a on aquestes estarien instal·lades. Estan totes, excepte la corresponent a l'habitació 9, flanquejades per dos brancals (disposició acurada de les pedres dels extrems dels murs que les delimiten), i només dos d'elles (entre les habitacions 5.1-5.2

2. Considerem pedres grans les que tenen una longitud superior a 40 cm; mitjanes les que la seva longitud màxima oscil·la entre 25 i 40 cm, i petites les que no sobrepassen els 25 cm de llargada.

i 5.2-6) presenten una renglera de pedres a manera de llindar. No s'observa cap constant pel que fa referència a la seva amplada ni a la seva orientació. Els *empedrats* són tots molt rudimentaris, fets indistintament amb pedres de mides diverses, tres d'ells corresponen a espais oberts (al llarg del parament intern de la muralla 1 i en l'espai ocupat anteriorment per les habitacions 3 i 2) i un forma part del pis de l'habitació 7, que estava situat al llarg del mur oest (muralla).

Les *obertures* són com petites «finestretes», és a dir, espais buits que atravessen tot el gruix de la muralla i tenen forma de triangle isòsceles. En total n'han aparegut cinc, distribuïdes al llarg de la muralla oest. Encara que desconeixem la seva funcionalitat, pensem que podria tractar-se d'una mena de sortides d'aigües, ja que la base d'aquestes obertures està sempre per sota dels pisos de les habitacions corresponents i aquesta zona del poblat va presentar un grau molt elevat d'humitat.

Els *fogars* estan escassament representats. Només n'han aparegut tres, dos d'ells associats a pisos d'habitació i un a un pis de freqüentació, és a dir, ubicat en un espai obert i relacionat amb uns forats de pal, restes d'una possible estructura (cabana?). Tots ells estan assentats sobre la roca mare aprofitant una concavitat, són de forma més o menys circular i estan rodejats un per pedres (habitació 0), un altre per pedres i tovots (zona B) i el tercer no presenta cap tipus de protecció (habitació 5.1). L'únic factor comú és l'absència de preparació prèvia del seu interior; no s'ha constatat la presència de cap capa refractària, sigui de pedres, ceràmica, etc. L'interior dels fogars només estava compost per terra més o menys cremada barrejada amb cendres i algun fragment de ceràmica o pedra solta.

Les cases a Castellruf eren totes de pedra. L'alçada conservada de les estructures muràries i la quantitat de pedres d'enderroc trobades a l'entorn dels murs ens ho evidencien. Una dada addicional és l'absència de tovots o altres tipus d'argila preparada (per exemple, tàpia), possibles substituïts de les pedres a l'hora de construir parets. Els sostres, en base als troncs carbonitzats trobats a l'habitació 9, deuriem estar fets amb bigues de fusta i branques. La quantitat de terra molt alterada pel foc apareguda també en l'habitació 9 ens fa suggerir la possibilitat que, juntament amb les bigues de fusta i branques, hi possessin també un gruix de terra com a capa impermeabilitzant. Les parets internes de les cases serien a pedra vista, ja que no s'han trobat restes de cap tipus de revestiment. Els pisos de les habitacions eren simplement de terra piconada, sense cap tipus de preparació prèvia. En alguns casos, part del pis estava format per la mateixa roca mare aplanada, i en una ocasió s'ha constatat la presència d'un petit empedrat (habitació 7).

Les cases poden estar constituïdes per una o més dependències. En funció de les portes que comuniquen unes habitacions amb altres, podem dir que existeixen cases d'una sola habitació (habitacions 0, 7 i 9), cases amb dues dependències (habitacions 2 i 3) i cases amb un mínim de tres

recintes individualitzats (habitacions 5.1-5.2-6). Totes les habitacions són rectangulars excepte la 7, que presenta una planta quasi quadrada.

Referent a la funcionalitat de les habitacions, el fet d'haver-les trobat buides (o pràcticament buides) de qualsevol tipus de material ens fa difícil determinar la seva adscripció. No podem avançar quin tipus d'activitat es desenvoluparia en aquestes estances (excepte en l'habitació 9, de la que parlarem seguidament) sense fer prèviament anàlisi de les terres extretes en els diferents nivells d'ocupació. El que sí podem avançar és que, excepte l'habitació 0 i un moment d'ocupació de l'habitació 5.1, les habitacions no eren vivendes. Considerem com element definitori d'una vivenda la llar, i aquestes no han aparegut sinó en les habitacions abans esmentades. Un altre element definidor d'una vivenda —que presumiblement s'ha de relacionar amb les llars— són les restes alimentàries, concretament els ossos, i aquestes habitacions presenten un percentatge d'ossos d'animals que no arriba a l'1 per cent del total del material trobat (0,65 %).

L'habitació 9, en sofrir un incendi que va representar la fi de la seva utilització, ens va permetre trobar tot el seu material *in situ*. La presència de restes d'un forn fet de tàpia (el seu estat de conservació no ens permet reconstruir la seva forma inicial) rodejat de nombroses escòries de ferro i diverses eines, també de ferro (en procés de restauració), emprades en els treballs dels ferrers, ens fa afirmar que es tractaria d'una estança on es treballaria el ferro un cop ja beneficiat en algun altre indret (presumiblement fora del poblat, a prop de les mines d'extracció).

Respecte a l'espai obert reacondicionat com a zona de freqüentació situat en el sector est del poblat (zona B), és de ressaltar la presència d'un pis constituït per un empedrat (ubicat al llarg de la muralla) de factura poc acurada, fet de pedres mitjanes i petites, terra piconada (detectada de manera intermitent) i per la roca mare aplanada que aflorava ja per quasi tota la banda nord de la zona.

CRONOLOGIA I DINÀMICA POBLACIONAL

Fins ara hem parlat del poblat de Castellruf des del moment en què pren entitat com a tal, és a dir, quan es porten a terme una sèrie d'activitats constructives que el defineixen, fruit possiblement d'un augment demogràfic o de l'arribada de noves gents. Ens referim al moment en què es prenen algunes mesures que comporten la construcció de la muralla —delimitació espacial de l'assentament— i l'edificació d'una sèrie de cases. Podríem dir que es planifica urbanísticament el poblat o al menys una nova fase del poblat.

Totes les habitacions són d'aquest moment i, excepte a l'habitació 5.1 on s'han detectat 2 pisos d'ocupació, la resta presenten un sol moment d'ocupació. Posteriorment, quan les habitacions estan ja abandonades i mig enderrocades, s'habiliten certs indrets del poblat, acondicionant-los

com a recintes oberts, i diem oberts —sense sostre— perquè l'escàs enderroc trobat per sobre d'aquests segons pisos d'ocupació ens fa inferir que els murs que delimitaven aquests recintes tindrien poca alçada. Aquest és el cas de l'espai denominat zona A (habitacions 2, 3 i part de la 1). Allí trobem un empedrat que ocupa la meitat occidental del que havia estat l'habitació 3, associat a un pis de terra piconada que ocupava la meitat oriental de l'esmentada habitació, i associat també a un pis de roca i terra piconada situat en l'espai ocupat anteriorment per l'habitació 2 i part de la 1. Aquest recinte estava delimitat per 3 murs (bandes nord, est i oest), i en la banda sud no existia ja cap tipus de mur. Un cas semblant es dona en l'habitació 7, on per sobre d'un nivell d'enderroc (dels murs de l'habitació 7) s'acondiciona un nou pis d'ocupació format en part per un empedrat i en part per terra piconada. En aquest moment els murs que delimitarien aquest recinte (els mateixos murs de l'habitació 7) tindrien una alçada aproximada d'1 metre.

Però la presència de ceràmica àtica i precampaniana en els nivells de reompliment i l'existència en dos indrets del poblat, per sota del nivell d'ocupació dels habitants de les cases abans descrites, de restes de construccions més antigues, ens evidencien dos moments d'ocupació anteriors a la fase, podríem dir, d'apogeu de Castellruf. I diem dos moments perquè el tipus de construccions trobades en els nivells més inferiors (forats de pal associats a plataformes i pisos fets a base de reacondicionar, retallant i aplanant, la roca mare), trobats a la zona B i en l'espai que després es convertirà en habitació 5.1, ens fan pensar en cases de tipus cabanes que en principi serien reflex d'una societat molt poc evolucionada i, per tant, que no estaria en condicions de realitzar intercanvis comercials que donessin com a resultat l'adquisició de ceràmica àtica. Aquest tipus de ceràmica sempre ha estat un article de luxe i la seva presència, creiem, implica un grau considerable de desenvolupament i, per tant, l'existència d'un excedent que no correspon al tipus de societat usuària d'aquest tipus de construccions.

La cronologia d'aquest assentament en base als únics fòssils directors trobats en el transcurs de l'excavació es pot establir entre mitjan segle IV a.C. (ceràmica àtica) i principis del segle I a.C. (campaniana A i absència de campaniana B), encara que el moment d'esplendor del poblat correspon a un període de temps bastant curt que no pot sobrepassar la durada de la campaniana A, ja que aquesta s'ha trobat indistintament en els nivells de reompliment (incloses les fosses de muralla), sobre els pisos d'ocupació de les habitacions i en els nivells d'enderroc de les mateixes.

Però, en base a les dades que ens proporcionen la ceràmica i les diferents fases constructives, podem dir que la dinàmica poblacional d'aquest assentament presenta les fases següents:

— Un primer moment d'ocupació que correspondria a la roca mare retallada i als forats de pal de la zona B, i a la petita estructura i forat

de pal de l'habitació 5.1. Aquest moment no el tenim datat per la ceràmica (sobre el pis d'ocupació d'aquest moment va aparèixer el mateix tipus de ceràmica que en els nivells superiors: campaniana A, àmfora púnica i greco-itàlica, etc.). Ara bé, pel tipus d'estructura que sostindrien els forats de pal ens fa pensar en un moment molt incipient de la cultura ibèrica.

— Un segon moment correspondria als habitants que varen utilitzar la ceràmica àtica trobada en els nivells de reompliment i fosses de muralla, encara que, ara per ara, no s'han trobat les estructures que conformarien les seves dependències.

— Un tercer moment correspon a la construcció de la muralla amb la/les portes d'entrada. Aquest moment està datat per la presència de campaniana A en les fosses de cimentació.

— Un quart moment (potser consecutiu a la construcció de la muralla) correspondria a la construcció de les habitacions i a la seva ocupació.

— En un moment posterior aquestes cases deixen de funcionar com a tals i sofreixen un procés de destrucció, ja que hem trobat nivells d'enderroc per totes les habitacions.

— Un últim moment en què en certs indrets (concretament en les àrees ocupades per les habitacions 2, 3 i 7) s'habiliten nous espais, i es construeixen els empedrats abans esmentats. L'escàs enderroc trobat per sobre d'aquests ens fa pensar que en aquest moment els murs que els delimitaven tindrien poca alçada; es tractaria, segurament, de recintes oberts, sense sostre.

Ens trobem, per tant, amb un assentament que si bé ja existia abans de mitjan segle IV a.C., experimenta en un moment no anterior a mitjan segle III a.C. una reestructuració. En aquest moment sabem que es construeix la muralla, al menys la que circumda la plataforma superior, i també una sèrie de dependències adossades a l'esmentada muralla. També sabem que en una data no més tardana de mitjan segle I a.C. aquest poblat és abandonat.

Ara per ara no es pot concretar més, però esperem que en un futur, mitjançant un estudi minuciós dels materials i la realització d'anàlisis antracològiques, sedimentològiques i políniques, i també a través de la realització de noves excavacions, es podran resoldre molts dels interrogants que presenta aquest poblat.